

dem själfva betecknas som *brötarkuml*, vägvårdar» (*Upplands runstenar*, s. 15). På den andra Rydstenen (U 839) omtalas ett brobygge.

I *Svenska runristare* (1925) gör Brate intet försök att hänföra U 838 till en bestämd ristare. Detta är överraskande, eftersom det i detta fall knappast kan råda någon tvekan om att ristningen har utförts av Balle; jfr v. Friesen, *Upplands runstenar*, s. 61. U 838 ger ytterligare ett exempel på Balles vana att i prosan inskjuta ett verspar. Slutligen kan påpekas, att den växlande skrivningen **stan** (28—31) och **stain** (66—70) förekommer i ett par av Balle signerade ristningar, t. ex. U 729 och 829.

839. Ryda kungsgård, Nysätra sn.

Pl. 133, 134.

Litteratur: L 750, D 1:115. J. Bureus, Fa 6 s. 118 n:r 40 (Cohl), s. 221 n:r 271 (Rhezilius), Fa 5 n:r 279, Fa 1 s. 63; J. Rhezilius, Fa 10: 1 n:r 110; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 83; P. Elvius, De Fierdhundria (auctor J. Arenius), Upsaliae 1717 (feltryck 1617), s. 100 och 101; R. Dybeck, Reseberättelse för år 1862 (ATA); O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 1 (1871), s. 62; A. Karlén, Fornminnesinventering i Nysätra socken år 1927 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppsala län 1941 (ATA); G. Olson, Rapport den 20/12 1946 (ATA); A. Wætter, teckning (ATA).

Äldre avbildningar: J. Rhezilius, teckning i Fa 10: 1, teckning i F 12 n:r 63; J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta); Dybeck, teckning (D 1:115).

Runstenen står i kanten av en åker, omkring 700 m. ÖSÖ om Ryda kungsgård, 18 m. N om landsvägen Nysätra k:a—Torstuna k:a, 16 m. S om ingången till en »festplats». Stenens

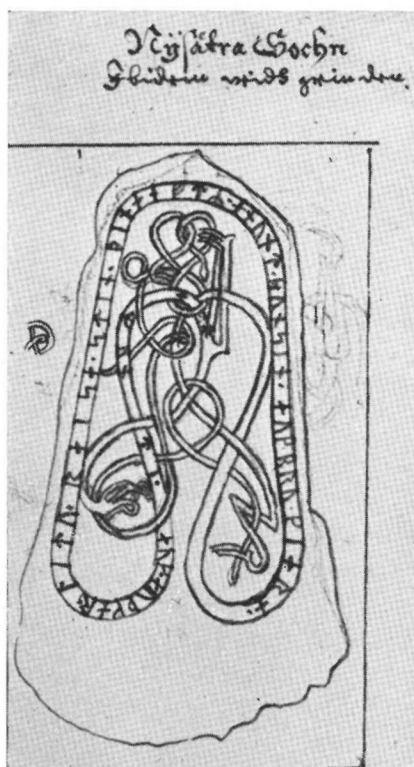

Fig. 306. U 839. Ryda kungsgård, Nysätra sn. Efter teckning av Rhezilius i Fa 10: 1.

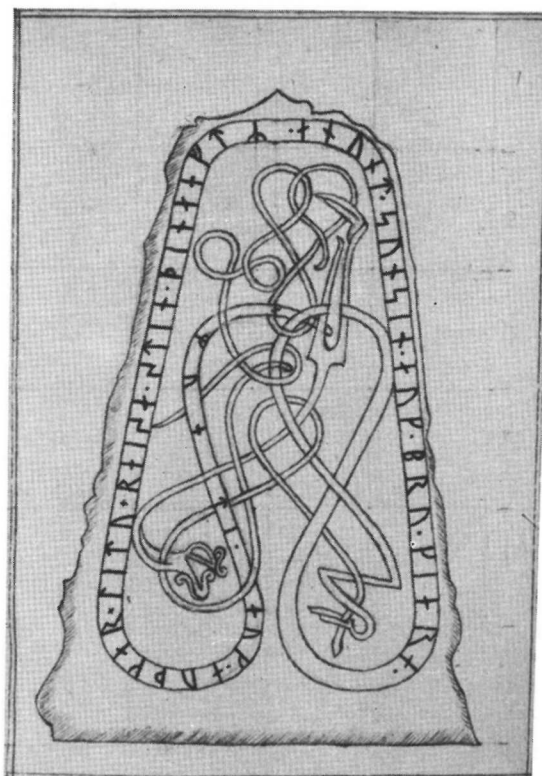

Fig. 307. U 839. Ryda kungsgård, Nysätra sn. Efter teckning av Rhezilius i F 12.

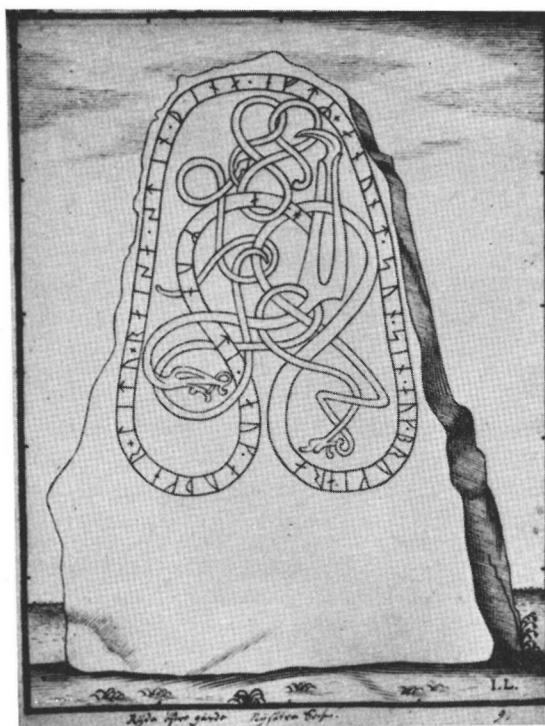

Fig. 308. U 839. Ryda kungsgård, Nysätra sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

plats är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping». SSV om U 839, på andra sidan de sankt gärderna, står U 804.

Enligt Cohl (i Fa 6) fanns stenen »J Rydha giärde wedh grindan, i Nysätra sokn.» Rhezelius i Fa 6: »Der Samstedz [= »Nysätra Sochn och Ryda gärde»] widh grinden»; i Fa 10: 1: »Nysätra Sochn Ibidem widh grinden». På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finnes bläckanteckningen »Ryda östre gärde Nysätra Sochn» (L 750: »[Ryda] Ö. gärde»). — I *Sveriges runurkunder* skriver Dybeck: »Åsbo heter en gård under Ryda Kungsgård, belägen öster ut från denna. Runstenen finnes mellan Åsbo och Örsunds-ån, icke långt från vägen mellan Nysätra och Thorstuna kyrkor, hvilken äfven löper förbi Ryda. En gammal väg, som midt för stenen sträckt sig söderut öfver ån, omtalas af allmogen.» I sin reseberättelse för år 1862 antecknar Dybeck: »Den andra på Ryda egor befintliga [runstenen] är ännu liggande å marken.» I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» finnes uppgiften, att »en kullfallen» runsten finnes »norr invid vägen söder om Sätra». A. Karlén uppger, att stenen står lutande »800 m. ÖSÖ gården, 20 m. N landsvägen, i gränsen mot Nysätra by.» I runskriftsinventeringen år 1941 meddelas, att »stenen halvligger och är nedtill dold av störrar och mindre stenar»; stenen restes därför år 1946 genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Grårod granit. Höjd 2,15 m., bredd 1,75 m. Ytan är knottrig med flera för läsningen för-
rädiska fördjupningar. Ristningen är eljest tydlig.

Inskrift:

· hamunti · auk · aupker · litu · raisa · stin · pina · eftir · anunt · sun sin · auk · bru · giara

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Amundi ok Auðgærðr letu reisa stein þenna eftir Anund, sun sinn, ok bro gæra.

»Amunde och Ödgärd läto resa denna sten efter Anund, sin son, och göra bro.»

Till läsningen: Sk före 1 **h** är ett kort vågrätt streck. I 1 **h** går en spricka. Sk efter 7 **i** är mycket osäkert. 14 **k** är ej stunget; ojämnheterna, som där finnas, äro naturliga. 15 **e** är tydligt stunget med en rund punkt. 18 **i** är ej stunget, ej heller 28 **i**. Sk efter 29 **n** och efter 33 **a** äro grunda. 34 **e** är tydligt stunget. Sk efter 37 **r** är grunt. Efter 45 **n** finnas inga säkra spår av sk. Sk efter 54 **u** är osäkert. 55 **g** är tydligt stunget. 59 **a** har förlorat nedre delen av hst. Inskriften slutar utan sk. — Cohl (i F a 6): **hamunti auk · iupkar · litu · raisa · stin pina efta · anunt · sun sin auk bru kiara**. Rhezelius (i F a 6): **hamunti · auk · aupkar + litu raisa · stin · pina efta + anunt · sun sin auk + bru + kiara ·** — Hadorph och Leitz: Sk saknas före 1 **h**; sk efter 16 **r** och 37 **r** ges formen av kors. Sk tillägges efter 45 **n** men saknas efter 54 **u**. 55 **k**. — Dybeck: Sk saknas före 1 **h**; 15 **e** anges som skadad. Sk efter 16 **r** uppfattas som ett kors och efter 20 **u** som ett kryss. Sk tillägges efter 45 **n**; 55 **k**.

Runföljden 1—7 **hamunti** kan knappast återge något annat än det ovanliga mansnamnet *Amundi*; om namnet se Sö 333 (s. 317).

Runföljden 11—16 **aupker** återger säkerligen kvinnonamnet *Auðgærðr*, med *ð* bortfallet mellan de båda *r*-ljuden; jfr skrivningar som **ikiker** för *Ingigærðr*. Om *Auðgærðr* se U 821.

Hagunda härad.

Socknar: Dalby, Västeråker, Balingsta, Gryta, Hagby, Ramsta, Skogstibble, Åland och Järlåsa. Under medeltiden hörde (enligt Styffe) till Hagunda hundare även Holms sn S om Lårstaviken, i vinkeln mellan Lårstaviken och Gorran; den hör numera till Lagunda hd.

Hagunda härad begränsas i S av Lårstaviken och Örsundaån och sträcker sig därifrån inemot 4 mil i nordvästlig riktning, hela vägen parallellt med Torstuna hd i V och Ulleråkers hd i Ö. Sin största bredd har häradet i S (Dalby—Örsunda), omkr. 17 km.; men i allmänhet är bredden betydligt mindre (10—12 km.). Liksom så många andra av de uppländska häradena har Hagunda hd sålunda en långsmal form. Det sträcker sig från de inre bygderna ned mot vattenvägarna; uppenbarligen har det för de uppländska hundarena i gammal tid varit av vital betydelse att ha förbindelse med Mälaren och havet. Hagunda och Ulleråkers häradar upptaga tillsammans den västra delen av det gamla Tiundaland, N om Lårstaviken och V om Ekoln, Fyrisån och Junkilsån. Av detta område utgör Hagunda härad den västra hälften, omgivet av Fjärdhundaland (Lagunda och Torstuna häradar) både i S och V. Den sydöstra delen är ett lågt och bördigt slättland; den genomkorsades av rikets främsta huvudväg i gammal tid, Eriksgatan. NV därom tar skogsbygden alltmera överhand, med låga bergshöjder och ringa öppen mark. Häradets viktigaste vattendrag är Sävaån. Så gott som alla gamla byar och gårdar från Säva — och i varje fall från Hagby — norrut i Hagby, Skogstibble och Ålands socknar ligga i Sävaåns dalgång. Hundarets tingsplats under medeltiden är okänd. Men under forntiden har den judiciella medelpunkten säkerligen legat vid Hagby; ett språkligt samband mellan namnen Hagby och Hagunda torde vara ofrånkomligt.

I Hagunda härad finnes den ena av Upplands två urnordiska runinskrifter och den ojämförligt viktigaste, Möjbro-stenen (U 877). Läget är karakteristiskt: vid Sävaån, ej långt från Hagby, sålunda i hundarets gamla centrum.

Av yngre runinskrifter äro i Hagunda hd kända 50. De flesta av dessa (34) tillhöra, som man kan vänta, de södra socknarna, Dalby, Västeråker, Balingsta och Gryta. Påfallande många ha varit resta vid den gamla Eriksgatan. De återstående bilda mestadels små grupper i Sävaåns dalgång: vid Focksta och Hagby, vid Skogstibble och Ingla samt nordligast de båda vid Österby och Västerby, på ömse sidor om Ålands kyrka. Från den stora Järlåsa sn finnes intet runfynd.

Av de 51 ristningarna från Hagunda hd äro 10 helt förkomna och endast kända genom äldre avbildningar och uppgifter: U 841, 843, 845, 849, 850, 852, 853, 863, 864 och 874. Av en bland dessa (U 841) finnes icke någon avbildning bevarad. Det återstår sålunda för närvarande 41 ristningar, mer eller mindre fullständiga, den urnordiska Möjbro-stenen medräknad. En av dessa (U 878) är numera endast ett fragment men fanns på 1600-talet i fullständigt skick.

Av de 51 ristningarna äro några kända endast i mycket fragmentariskt skick, nämligen U 841, 850, 852, 853, 858, 863, 869, 872, 883 och 886. Av dessa äro, såsom nämnt, 5 förkomna. Härtill kommer också det nyss nämnda fragmentet av U 878. På fyra av fragmenten finnes endast ornamentik, icke några runor. Om nu de sex bevarade fragmenten (U 858, 869, 872, 878, 883 och 886) frånräknas, finns det följaktligen inom häradet 35 fullständigt eller åtminstone till en större del bevarade ristningar.

En av ristningarna är utförd på en berghäll, nämligen U 879, tre på större flyttblock, som säkerligen icke ha blivit resta eller flyttade till den plats, där de nu stå: U 848, 870 och 884.

Ett betydande antal av runinskrifterna från häradet voro kända redan av Johannes Bureus och finnas upptagna i hans samlingar, icke mindre än 32 stycken, d. v. s. nära 2/3 av hela det kända materialet. En av dem är upptagen på hans runtavla 1599, nämligen U 860. Bureus själv har varit verksam i de södra socknarna Dalby, Västeråker och Balingsta, förmodligen under utflykter från hans närbelägna gård Vårdsätra. Tillsammans har han upptecknat 11 inskrifter: U 840, 841, 842, 843, 847, 848, 849, 854, 855, 860 och 871; den sistnämnda, Ölsta-stenen, hör till Gryta sn, men platsen ligger helt nära gränsen till Balingsta sn. Martin Aschaneus, som var den flitigaste inom Håbo härad, saknas alldeles i samlingarna från Hagunda härad. Den ojämförligt verksamaste på detta område har Joh. Rhezelius varit. Det är tydligt, att han har systematiskt genomforskat hela häradet, sannolikt under en resa tillsammans med Caspar Cohl. De båda ha upptagit i stort sett samma inskrifter i sina anteckningsböcker, och med nära överensstämmande, ofta helt identiska läsningar. Därtill har Rhezelius i flertalet fall efterlämnat en teckning, eller ofta två, av runstenen. De av Rhezelius meddelade inskrifterna äro följande: U 840, 847—50, 854—56, 859—61, 864, 865, 867, 868, 871, 873—79, 884, 885, 887, 889 och 890. Björnome-stenens inskrift (U 866) är uti Bureus' samlingar endast bevarad i Caspar Cohls uppteckning.

Genom *Ransakningarna* blevo ytterligare 4 runstenar kända: U 844, 845, 846, 870. Sammanlagt 36 ristningar i Hagunda härad ha sålunda varit kända för 1600-talets fornforskning. Av dessa äro 27 avbildade i *Bautil* (på 28 träsnitt).¹ Där saknas sålunda icke mindre än 9, nämligen U 841, 850, 855, 864, 865, 866, 870, 887 och 890; däribland så märkliga runstenar som de vid Balingsta prästgård (Böksta), Björnome, Säva bro, Skillsta och Österby. Varför de blivit förbigångna är okänt. Av U 855 Balingsta prästgård (Böksta) finnes i Peringskiölds *Monumenta* en teckning, signerad av J. Hadorph och U. Christophersson. Träsnitten för Dalby och Västeråkers socknar äro (med undantag av B 374 = U 848) signerade av Sven Bierkenius, för de övriga till ungefär lika antal av P. Törnewall och J. Leitz. Det förefaller som om Hadorphs resor just på detta område ha blivit på något sätt störda och splittrade.

I Liljegrens *Runurkunder* upptagas 33 nummer från Hagunda härad (L 69—100, 2054). Utom de 27, som äro hämtade från *Bautil*, ha tillkommit U 855, 864, 866, 870 och 890, som Liljegren har fått ur Peringskiölds *Monumenta* eller Bureus' samlingar. L 99 beror på en förväxling av ortnamn och hör icke hit.

Under 1800-talet ha 5 nya ristningar blivit kända inom häradet: U 851—53, 857 och 863. Tre av dem ha första gången blivit offentliggjorda i Dybecks samlingar. Nya fynd under 1900-talet äro hittills 10: U 858, 862, 869, 872, 880—83, 886 och 888.

840. Dalby kyrka.

Pl. 133.

Litteratur: B 355, 1125, L 95. J. Bureus, Fa 6 s. 67 n:r 105 (Bureus' egen uppteckning), s. 115 n:r 27 (Caspar Cohl), Fa 10: 1 n:r 155, Fa 5 n:r 75, Fa 1 s. 18; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 282; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 302; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1862 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 110, 2 (1872), s. 78, 5 (1876), s. 102; *Handlingar* i ATA 1901.

Äldre avbildningar: Teckning av J. Rhezelius (i Fa 10: 1); kopparstick av Bureus (Ff 6 n:r 33); träsnitt av Sven Bierkenius och J. Hadorph (i Peringskiölds *Monumenta* och B 355, 1125).

¹ B 353—378, 1125 och 1132. B 355 och B 1125 avbildar samma sten. Två träsnitt ha av misstag fått samma nummer 363; å andra sidan saknas nummer 369. De båda felen ta ut varandra. Antalet avbildade stenar blir 27.